

Беляєва О. М.

ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА МІНІМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ВИКЛАДАЧА

Поняття «педагогічна рефлексія» належить до тих, що почали активно розроблятися у психолого-педагогічному протягом останніх десятиліть. У «Психологічному тлумачному словнику» В. Шапара знаходимо два визначення рефлексії: 1) міркування, сповнене сумнівів, протиріч; аналіз власного психічного стану; 2) механізм взаєморозуміння – осмислення суб'єктом того, якими засобами і чому він справив те або інше враження на партнера зі спілкування [7, с. 427].

Білоруська дослідниця Є. Попкова розглядає педагогічну рефлексію як специфічний вид теоретичної педагогічної діяльності, спрямованої на осмислення педагогом як своїх професійних знань і вмінь, способів, методів і прийомів, що ним використовуються, так і емоційних станів, які виникають при цьому, а також на розуміння й оцінку себе іншими суб'єктами педагогічного процесу [5, с. 48].

Мета пропонованої роботи – розглянути педагогічну рефлексію в якості однієї з передумов мінімізації негативних впливів педагогічної діяльності на особистість викладача.

Автори, дослідження котрих так чи інакше дотичні до питань психологічної структури діяльності педагога [2; 3; 4; 6], власне, як і будь-якого іншого представника професії «людина-людина», незмінно наголошують на тому, що ця діяльність вимагає постійного і значного емоційного, інтелектуального та фізичного напруження, що неминуче призводить до педагогічної втомленості, надмірних емоційних витрат, які обумовлюють зниження працездатності, роздратованість, авторитаризм, конфлікти, дистреси, які спостерігаються навіть у педагогів із найкращими початковими прагненнями та гуманістичною спрямованістю.

Соціально-психологічні та педагогічні дослідження (О. Морозов, Д. Чернилевський) свідчать, що через 10 – 15 років педагогічної діяльності в структурі особистості фахівця виникають зміни, які отримали назву професійних деформацій.

Професійна деформація педагога – зміна його особистісних якостей та поведінки, що виникають під впливом виконання професійної діяльності. Показники професійної деформації: дидактичність, домінантність, догматизм, рольовий експансіонізм, агресія, послаблення інтересу до праці, зниження її продуктивності, соціальне лицемірство, професійне старіння (генералізація особистісного професійного досвіду, труднощі в освоєнні нових педагогічних технологій), психосоматичні порушення [6, с. 76].

Типологічні деформації виникають у результаті поєднання в поведінкові комплекси індивідуальних особливостей викладача з відповідними структурами функцій педагогічної діяльності. За методикою Т. Лірі їх нараховується чотири (табл. 1).

Таблиця 1

Тип деформації	Характеристика
«Педагог-комунікатор»	Надмірна комунікабельність, скорочення дистанції зі студентами, намагання обговорити глибоко особистісні теми приватного життя. Багато уваги приділяється спілкуванню на сторонні теми і недостатньо – змісту навчального матеріалу. Самооцінка викладача зазвичай занижена. Превалює співробітницько-конфіденційний тип міжособистісних стосунків.
«Педагог-організатор»	Висока самооцінка, владно-лідуючий або незалежно-домінуючий типом міжособистісних стосунків із студентами, гіпертимна акцентуація характеру. Притаманні намагання підкорити собі оточуючих, одноосібно й авторитарно керувати ними. Такий педагог надзвичайно активний, втручається у справи студентів і колег, намагаючись навчати їх «діяти правильно». «Організатори» залюбки реалізують свої здібності в громадських організаціях, неформальних об'єднаннях, партіях і т.п.
«Педагог-інтелігент»	Тяжіння до недовірливо-скептичних

	міжособистісних відносин (найчастіше трапляється у викладачів зі значним, понад 20–25 років стажу роботи). Це люди, у котрих сформувалася схильність до філософських розміркувань і мудрування. Залежно від умов, «інтелігенти» можуть стати «моралізаторами», які вбачають навколо себе тільки негативне, вихваляючи минуле і підкреслюючи аморальність сучасної молоді, або ж завдяки здібностям до самоаналізу, зануритись у власні переживання, зайнятись спогляданням оточуючого світу і роздумами про його недосконалість.
«Педагог-предметник»	Намагання внести елементи науковості в кожную, навіть побутову ситуацію. Студенти і колеги зазвичай сприймаються предметником крізь призму відношення до навчальної дисципліни. «Предметники» – це люди як із завищеною, так і з заниженою самооцінкою, незалежно-домінуючим, відповідально-великодумним, недовірливо-скептичним типом міжособистісних стосунків.

Інша типологія деформацій представлена авторами [1, с. 147 – 148], котрі виокремлюють три групи деформацій, які ми пропонуємо в нашій інтерпретації (табл. 2).

Таблиця 2

Тип деформації	Характеристика
«Окостенілий»	Виникнення мовленнєвих і мисленнєвих стереотипів, обумовлених багаторазовим повторенням однієї і тієї ж інформації.
«Ретроград» або «Герой студентського епосу»	Неадекватно завищена самооцінка. Розплата за вже накопичений педагогічний досвід, результатом чого є схильність до дотримання старих методів, нечутливість до того, що ці методи застаріли і не відповідають новим цілям навчання, оновленому змісту навчання. Такий викладач не сприймається студентами, які є представниками нового покоління, а тому часто стає об'єктом жартів студентів.
«Формаліст»	Суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем і студентом характеризуються формалізмом, глухою байдужістю, часто взаємними неповагою,

	нерозумінням і відсутністю бажання розуміти один одного. Такий викладач будує відносини зі студентами виключно навколо навчальної дисципліни і не торкається інших боків життя та діяльності студентів.
--	---

Таким чином, ознайомлення викладачів вищих навчальних закладів із типами професійних деформацій і наявність рефлексії в педагогічній діяльності дають змогу не лише проаналізувати власний тип відносин зі студентами, вчасно змінити його або відкорегувати, наприклад, щоб не стати «героєм» студентського епосу, але й вибудовувати взаємовідносини зі студентами на засадах співробітництва, співпереживання, взаємоповаги, взаєморозуміння.

Література

1. Врач-педагог в изменяющемся мире: традиции и новации / Кудрявая Н. В., Уколова Е. М., Молчанов А. С., Смирнова Н. Б., Зорин К. В. ; под ред. проф. Н. Д. Ющука. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ГОУ ВУНМЦ, 2005. – 336 с.
2. Гладуш В. А. Педагогика высшей школы: теория, практика, история / В. А. Гладуш, Г. И. Лысенко. – Днепропетровск : ЧП «Акцент», 2014. – 416 с.
3. Мансурова С. А. Повышение уровня психологической компетентности как фактор формирования мотивации педагогической деятельности : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.17 «Педагогическая психология» / С. А. Мансурова. – Сургут, 2008. – 22 с.
4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
5. Попкова Е. В. Педагогическая рефлексия / Е. В. Попкова // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 2006. – №1(39). – С. 47 – 51.
6. Сходінки до педагогічної майстерності : словник з курсу «Основи педагогічної майстерності» / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович. – Старобільськ, 2015. – 136 с.
7. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник : Близько 2500 термінів / Віктор Борисович Шапар. – Харків : Прапор, 2005. – 640 с.